

בשמיטה, וכמו כן ישנה שאלה גדולה מה הדין של כאלה שנשתלו קודם השמיטה ונלקטו בשביעית.

התורה הבטיחה שכאשר שומרים שמיטה כראוי יש ברכה מיוחדת. אותה ברכה ואותו שפע בא לידי ביטוי בשנה השישית – "וצוית את ברכתי לכם בשנה השישית ועשת את התבואה לשלוש השנים"¹, וממילא יהיה אפשר לצבור תבואה וקטנית לכל השנים הללו, ומהם נתפרנס עד סוף השנה השמינית. הוא הדין, אפשר לומר, גם בפירות האילן. יש פירות שיהיה בהם שפע גדול, כמו זיתים וענבים, יהיה אפשר לעשות מהם יין ושמן זית לכמה שנים, ואפילו אפשר לייבש חלק מהפירות (מה שלא ניתן לעשות בירקות), כגון תאנים, תמרים, שזיפים וכדומה ולשמור אותם לתקופה ארוכה.

אמנם ישנה מחלוקת בפוסקים. הסמ"ע², ספר מאירת עיניים על חושן משפט, אומר שבזמן ששביעית מדרבנן ולא מדאורייתא, לא מתקיים "וצוית את ברכתי". רבש"ע מצווה את הברכה כשדיני השביעית חלים עפ"י התורה. אבל אם עפ"י התורה אין שביעית נוהגת, כגון שאין רוב יושביה עליה ובכפוף לדיני היובלות, לפי כל הדיונים שבגמרא ובפוסקים – אזי אין גם "וצוית את ברכתי".

אך החזון איש³ ורבים אחרים חלקו עליו וסברו, שאנו נוקטים כשיטת הירושלמי⁴, שכשביט דין של מטה גוזר דין כלשהוא – הרי הוא 'קביעא וקיימא'. חז"ל דרשו כך את הפסוק "לא אל גומר עלי"⁵ – שאפילו אם היתה ילדה שעברה את גיל שלוש, עם ההשלכות ההלכתיות שיש לכך, וחכמים עיברו את השנה, היא חוזרת להחשב מתחת לגיל שלוש – זה כוחם של חכמים. ולכן קבעו החזון איש ורבים אחרים ש"וצוית את ברכתי" נוהג גם בימינו היות וגם חיובה של שמיטה בימינו נובע מדברי חכמים.

ישנה תורה חסידית ידועה מפי רבי זושא מאניפולי זי"ע⁶, שרבי אלימלך מליז'נסק זי"ע מביא בשמו⁷, "בשם אחי החסיד המפורסם": מדוע כתוב בתורה "וכי תאמרו מה נאכל

¹ ויקרא כה, כא

² שו"ע חו"מ סימן סז סעיף קטן ב. עיין גם בשו"ת ישועות מלכו סימן נג.

³ חזון איש שביעית סימן יח. עיין גם בהקדמת ספר משנת יוסף שביעית.

⁴ ירושלמי כתובות פרק א, סוף הלכה ב.

⁵ תהילים נז, ג

⁶ מנורת הזהב פרשת בהר ד"ה וכי תאמרו.

"וצוית את ברכתי" –

מסקנות מוצאי שביעית בכרמי שומרון

חרב דוד דודקביץ' – רב הישוב יצחק ורב פוסק במערכת חכשרות
ברבנות שומרון

לקראת שנת השמיטה האחרונה, בתחילת השנה השישית, התכנסה קבוצת רבנים לדון בהכנות לקראת השביעית. אחד הרבנים קם ואמר שבאופן עקרוני צריך להתכונן לשביעית לפני השביעית. אבל כעת בערב השביעית זה מאוחר מדי, כי להתכונן לשמיטה צריך להתחיל כבר ממוצאי השמיטה הקודמת.

חכמים אמרו "מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת", ואין דוגמא טובה יותר לכך מאשר נושא השמיטה – שבת הארץ. כדי להתכונן לשמיטה כראוי צריך להקדים את ההכנות, ישנן היערכויות שדורשות הרבה זמן.

אני הוצה לעסוק בשאלה שנוגעת לכבודה של שבת הארץ וגם כבודם של חקלאי ארץ ישראל. וממילא תהווה גם הכנה לקראת שנת השמיטה שתבוא עלינו לטובה.

"ועשת את התבואה"

לתורה יש תוכנית כלכלית איך מחזיקים מדינה בשנת שמיטה, תוכנית מורכבת. את ההתמודדויות החקלאיות בשנת השמיטה באופן כללי ניתן לחלק לשלושה סוגי גידולים:

1. תבואה וקטנית – גידולים שיכולים להשתמר זמן ארוך. אדם יכול להחזיק בביתו תבואה וקטניות במשך כמה שנים, אם הוא שומר אותם במקום מוצל וקריר.
2. פירות האילן – צומחים גם בלי שיגדלו אותם באופן מיוחד בשביעית. מצריכים טיפול מסוים, אבל אין צורך לטעת אותם בשמיטה. ובכל זאת, יש לדון כיצד ניתן לטפל בעצים בשביעית כדי לא לפגוע בפירות גם לשנים הבאות.
3. ירקות – שבימינו השימוש בהם גדול ומשמעותי מאוד. גידול ירקות היא השאלה המורכבת ביותר בשמיטה, מכיון שאי אפשר לשתול ולזרוע אותם

בשנה השביעית? הרי התורה אף פעם לא מביאה את הקושיות שלנו? רבש"ע אומר מיד את המציאות שתהיה – ולכן לכאורה היה צריך להיות כתוב "וצויתי את ברכתי" ללא השאלה המקדימה "וכי תאמרו וכו'".

אולם מסביר רבי זושא רעיון חשוב ויסודי מאוד: באופן עקרוני, כשרבש"ע קבע את השמיטה, הוא מיד הכין גם את הפתרון המעשי. לא צריך עבור זה ציווי מיוחד, כך זה תוכנן מששת ימי בראשית – בשמיטה יהיה שפע כזה וכזה. אם לא תשאלו שאלות – הברכה תגיע בכל מקרה בדרכים כאלה ואחרות. אבל אם אתם תפקקו ותעלו שאלות של אמונה "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית" – אזי לא תהיה ברירה ורבש"ע יהיה צריך לצוות ברכה מיוחדת.

יוצא אם כן שבשנה השביעית, בין אם שואלים ובין אם לאו – כהכנה לשביעית, ובשביעית עצמה, רבש"ע מסייע בידינו לשמור שביעית.

"גבורי כח עושי דברו"

ברצוני לתאר מעט את המתרחש בשטח. איך מסתדרים בעלי הכרמים בשנה השביעית, ואיך הקב"ה נותן את ברכתו. ברור שהברכה נצרכת למי ששובת בשביעית, חקלאי שעובד כרגיל בשביעית לא צריך ברכה בשישית, שכן אמור להיות לו יכול ממה שהוא עובד בשביעית.

יש צורך לומר שזה לא פשוט לבנות כלכלה מודרנית עפ"י כל מה שאמרתי כעת. כיצד מתרגמים זאת לאחוזים ולמדדים המתאימים לבניית השוק הישראלי, כיצד מנהלים יצוא ויבוא עפ"י זה.

אמנם מקובלנו מהרמב"ן⁷ שהתורה לא תסמוך את דרכיה על הנס, אבל בודאי אפשר בהחלט להתחשב בנס כשרבש"ע מבטיח. ועוד יותר בענייני מצוות התלויות בארץ כפי שנאמר לגבי מעשרות "ובחנוני נא בזאת" – שרבש"ע אומר שישנם דברים שניתן לבחון אותם בהם?⁸

⁷ נועם אלימלך פרשת בהר ד"ה וכי תאמרו.

⁸ רמב"ן על התורה במדבר א', מה. במדבר יג, ב.

⁹ מלאכי ג, י ובגמרא מסכת תענית ט.

ניתן להכניס זאת למערכת השיקולים שלנו בשתי רמות:

א. לדעת שחקלאים יכולים להיות שומרי שביעית ורבש"ע דואג להם.

ב. לא תמיד ההדרכות של אנשי המקצוע נכונות לשנת השמיטה. דוגמא לכך הייתה בשנת השמיטה שנסתיימה. לאחד הכורמים באזור השומרון, אמר מדריך חקלאי, שאם יצליחו הפעולות שעשה עם כרמו בשנה השביעית, הוא ישנה את כל דרך ההדרכה שלו.

לאור כל זאת, נתאר עם מה צריך להתמודד חקלאי בשנה השביעית, ובעיקר נתמקד בגפנים.

ככלל צריך לדעת שהגפן הוא סימן גדול לגאולת הארץ, כמו שכתוב בנביא "עוד תטעי כרמים בהרי שמרון, נטעו נוטעים וחללו"¹⁰. בשומרון סימן זה נצרך עוד יותר, מכיוון שגלות בית ראשון הייתה, בין היתר, כתוצאה מכך שהיושבים בשומרון השתמשו ביין באופן מקולקל. הוא לא היה יין "משמח אלוקים ואדם", אלא יין שגם גרם הרבה צער לרבש"ע, השתמשו בו בשמחות של ע"ז ומשתאות מגונים, כמו שכתוב בנביא¹¹. בשעה שזוכים כיום שיהודים נוטעים נטיעה של קיימא מתוך יראת שמים, זהו תיקון גדול לגלות בית ראשון. חז"ל קוראים לסדר זרעים "אמונה"¹², התוספות¹³ בשם הירושלמי מסבירים זאת "שמאמין בחי העולמים וזרוע", כלומר עבודה חקלאית בארץ ישראל דורשת הרבה אמונה, להאמין בחי עולמים, ברבש"ע – ולזרוע, למרות שאינך יודע אם ירד גשם או לא. באופן טבעי, החקלאי הוא האדם שהכי תלוי בבורא.

על הפסוק "גיבורי כח עושי דברו"¹⁴, אומר המדרש¹⁵, יש מצוה שאדם מקיים לשעה, יש מצוה שאדם מקיים ליום, אבל אין לך מצוה שאדם מקיים לשנה שלימה – מלבד שנת

¹⁰ ירמיהו לא, ד

¹¹ עמוס ו, ו ועיין בראשית רבה פרשה לו

¹² גמרא מסכת שבת לא עמוד א.

¹³ שם ד"ה אמונת.

¹⁴ תהילים קג, כ

¹⁵ ויקרא רה פרשה אי

השמיטה. שנה שלימה לראות את הכרם או המטע ללא טיפול, בלי לדעת איך הם ישתקמו לאחר מכן – אלו גיבורי כח.

זמירת הגפן

תחום גידול הגפנים וייצור היין התפתח מאוד בשנים האחרונות. כל כמה שנים, הידע בארץ הולך וגדל. היינות היום משובחים מאוד, (משמעות הדבר שביין איכותי אין אפילו טיפה אחת של מים). יש היום בארץ כל כך הרבה ענבים משובחים, והתחרות כיום היא על האיכות ולא על הכמות, דבר שמצריך התייחסות מיוחדת גם לאור שנת השמיטה.

אחת ההתמודדויות הקשות ביותר בכרמים היא הזמירה, שהיא מלאכה האסורה מדאורייתא. הזמירה הכרחית כדי שהכרם יצמח ויתחדש, על כן מדי שנה אחרי הבציר זומרים את הגפנים.

הגפן בנויה באופן הבא: לגפן יש גזע, משני צידי הגזע יוצאים שני בדים לשני הצדדים, (כמו שכתוב במהר"ל – על הפסוק כי האדם עץ השדה, שהאדם דומה לעץ גם במבנה גופו). על כל בד כזה, כלומר ענף שיוצא מהגזע, גדלים שריגים, המטרה היא להגיע לכך שמכל בד יצאו שבעה שריגים, כלומר סך הכל ארבעה עשר שריגים לכל גפן. מכל שריג כזה משתדלים להוציא פיצול של שני ענפים קטנים, שעל כל אחד מהם שני אשכולות. דהיינו מכל שריג מוציאים ארבעה אשכולות ענבים, כפול ארבעה עשר.

בסיום הבציר, זומרים את הענפים שמהם יצאו האשכולות, משאירים "עיניים" שמהם יצאו הענפים החדשים בכל שריג ושריג, והעין החדשה הזאת תצמיח בשנה הבאה עוד פעם שני ענפים קטנים, שמהם יצמחו שני אשכולות.

עם השנים, הבדים נשארים עם הגזע, ונוצר על הבדים לאט לאט "מגדל" שבו נמצאת עין ישנה ומעליה מתחילה עין חדשה. בזמירה מורידים את העיניים החדשות כדי שיצמחו בשנה הבאה פירות חדשים עם יותר 'כוח'. כדי שהגפן, שאיבדה את כוחה ע"י פיזור הכוחות, תתכנס פנימה - מורידים ממנה את החלקים המיותרים, מה שמאפשר לה לפרוץ שוב.

הזמירה היא הכרחית, אבל אסורה מהתורה - "וכרמך לא תזמר"¹⁶. בשאר אילנות יש מחלוקת בדבר אך בכרם כולם מודים שהזמירה אסורה מדאורייתא.

עלינו לברר מהי הזמירה שאסורה?

החזון איש¹⁷ חידש שהזמירה האסורה היא זמירה מדויקת. אם משנים את הדיוק, דרגת האיסור יורדת לאיסור דרבנן, ואז, בנסיבות בהן יש נזק קיומי לגפן, ניתן להתיר את הזמירה – לעתים ע"י גוי ולעתים באופן ישיר. יש בידינו לא רק מסורת כתובה מהחזון איש אלא גם מסורת מעשית – הכורמים של קיבוץ חפץ חיים מספרים איך הגיע אליהם החזון איש בנסיעה מבני ברק כדי להורות להם למעשה איך לזמור. אמנם מדברי מרן הרב קוק בשבת הארץ¹⁸ משמע שלא קיבל את החידוש של החזון איש, (כפי שהיו רבים אחרים¹⁹ שלא קיבלו חידוש זה). היו גם שיטות נוספות שזוכר בהמשך.

"אראנו נפלאות"

אצלנו בישוב יצהר, יש כורם שהוא מן ה"גיבורי כח עושי דברו", והוא נטע כרם ערב השמיטה הקודמת. הכרם שלו הוא כרם אורגני, בלי שום ריסוסים, וכל השלבים מהרגע הראשון עד האחרון – נעשים אך ורק על ידי יהודים. עבודת ישראל בלבד. ממילא לא שייכים פתרונות של זמירה על ידי גוי בכל צורה שהיא.

בהתקרב שנת השמיטה הנוכחית עלתה השאלה מה לעשות בנושא הזמירה?

המדריכים החקלאיים אמרו לו "אתה חייב לזמור בדרך מסוימת אחרת הגפנים ימותו". אם לא יזמרו את הגפן, היא תתפרץ באופן לא מבוקר, מה שיגרום לה להתעייף ולמות. אם בדרך כלל הגפן מוציאה חמישים אשכולות, היא תוציא המון אשכולות קטנים שיוציאו את כל כוחה והיא תמות.

¹⁶ ויקרא כה, ד

¹⁷ חזון איש שביעית סימן יט אות יד, טו. עיין עוד בדרך אמונה הלכות שמיטה ויובל פרק א סעיף קטן

קנה. ובעיקר בספר שבת הארץ הוצאת מכון התורה והארץ, פרק א הלכה ב.

¹⁸ שבת הארץ פרק א הלכה ב.

¹⁹ כמבואר שם בהערות בשבת הארץ.

היות שאנחנו מבינים, אמרו המדריכים החקלאיים, שאתה לא רוצה לזמור כשיטת החזון איש כי הרבה חלקו עליו, לא רוצה לסמוך על היתר מכירה וגם לא רוצה ע"י גוי. האפשרות היחידה היא להשקות עם הרבה פחות מים בשנה השישית, כדי שהגפנים יבשילו בשלב מוקדם, תבצור אותם ערב שביעית, ומיד תזמור אותם זמירה מוקדמת – לפני ראש השנה תשס"ח.

הכורם שלנו עשה כהדרכתם והשקה בכמויות מים קטנות בשישית. אבל לא רק שהגפנים לא הבשילו, אלא גדלה כמות מרובה מאוד של ענבים – הבטחת הי"ת "וצויתי את ברכתי" התקיימה בכרמו – גדלו לו פי שלוש מהשנים הקודמות – "ועשת את התבואה לשלוש השנים" – ענבים יפות שלא בשלו עדיין לפני ראש השנה.

הוא שאל אותי מה לעשות. אמרתי לו: "רבש"ע מדבר איתך דרך הכרם, אל תבצור לפני שביעית. לגבי זמירה נדבר עוד אח"כ". הוא בצר אכן בשביעית, הדבר כמובן מותר היות וזה נקרא גידולי שישית, הכמות הייתה פי שלוש ממה שהיה אצלו עד אז. צריך להבין את סדר גודל של הנס, שכן הוא השקה את הכרם ברבע מכמות המים, ובכל זאת קיבל כמות של פי שלוש באיכות משובחת ביותר.

בשנה השביעית בשעה שהיה צורך לבצע את הזמירה עצמה, אימצנו את שיטתו של המהרי"ל דיסקין זצ"ל²⁰ שכתב לא לטפל בכלל בזמורות – לא בענפים ולא בבדים, "אך אם קוצץ כל הענפים ואינו מניח רק הגזע וזהו נקרא 'המזנב בגפנים', מותר לקצץ כדרכו בקרדום, ... ובכל מה שירצה", והמהרי"ל מסביר שטוב לחתוך את הגזע מעל טפח מהקרקע (כדי שלא תהיה בעיה של ערלה).

המדריכים אמרו לו שהפעולה הזאת תהרוג את כל הגפנים שלו. הוא יהודי עם הרבה עוז של קדושה שהחליט בכל זאת לעשות כך. הוא גם השאיר שתי שורות שבהן הוא לא נגע בכלל, ואמר לעצמו: "נראה מה רבש"ע רוצה מאתנו בשביעית".

בסוף השביעית, היה קשה לראות את הכרם. מדובר על כרם שהייתה בו השקעה של מאות אלפי שקלים. המשמעות היא שאם הגפנים נפגעו, שלוש שנים אי אפשר יהיה להשתמש בפירות (בגלל דיני ערלה וכו'). ובכל זאת לקראת סוף השביעית היו בחסדי ה' פירות נאים ביותר, בכמות שוות ערך לשנה רגילה, ואפילו על הגפנים שהוא לא זמר כלל, אותם גפנים שעליהם אמרו לו שהוא הורג אותם בודאות, היו ענבים בכמות קצת

²⁰ שו"ת מהרי"ל דיסקין, חלק פסקים סימן כז אות ב.

יותר גדולה, אבל קצת יותר קטנים. הוא, כמובן, הפקיר את כל כרמו, באו אנשים, בצרו ועשו יין לביתם, כמו שמותר בשביעית. וברוך ה' היום הכרם נראה סביר לגמרי. עוד סיפור על אותו כרם. השנה הראשונה לאחר שהכורם אצלנו נטע את הכרם, הייתה, כאמור, שנת שמיטה. המדריך החקלאי אמר לו שהוא צריך להשקות כמות מסוימת של מים כדי שהנטיעות הצעירות לא ימותו. באמצע השביעית מגיע המדריך ומבקש לבקר בכרם. עונה לו הכורם שהוא לא נמצא השנה בכרם. כי השנה הכרם שייכת לרבש"ע. המדריך הופתע לשמוע שהוא בכלל לא מבקר בכרם, ומחליט בכל זאת לבקר יחדיו בכרם. הם מצאו שם עשבים וקוצים בגובה ראש אדם. המדריך פנה לכורם ואמר לו שזו חוסר אחריות לא לטפל כך בכרם ובכל זאת הוא רואה שהנטיעות גדלו מצויין בעקבות ההשקיה המרובה. אמר לו הכורם: "השקיתי פחות מרבע ממה שצריך, אבל רבש"ע – עיניו על יראיו".

סיפור נוסף על כורם ירא שמיים אחר באזור שילה שברשותו יקב וכרם. הוא טיפל בכרם בשיטה אחרת, לפי שיטתו של הרב קוק. הוא זמר עד גובה הבדים, הוריד את כל העיניים עד הבדים, והוא עשה את זה עם נוכרים, למרות שבד"כ הוא לא משתמש בנוכרים. פעולה זו נקראת 'פיסול'.

בשישית, הכרם גידלה קצת פחות מהתוצרת הרגילה. הוא חשב בלבו: "רבש"ע, הבטחת, האמנתי...". אמנם באותה שנה, אחרי שהוא בצר את התבואה של השישית ועשה מזה יין, הוא זכה בשתי מדליות זהב ליין שלו, הדירוג הגבוה ביותר. הוא סיפר שהוא קיבל שווי של ענבים פי שלוש משנה רגילה. "קיבלתי את "וצויתי את ברכתי" לא בכמות אלא באיכות, במחיר ובשם, ואני חותם על זה לכל מי שרוצה".

אסיים בסיפור קצר. היה אדמו"ר רב חשוב בצפת שעלה ארצה בגיל מבוגר, שמכונה על שם ספרו "בת עין", שמו היה רבי אברהם דב מאבריש ז"ע. הוא היה אדמו"ר גדול שחי בצפת בשנות רעידת האדמה הגדולה, והיה מפורסם בכך שכל מי שעמד לידו בבית כנסת, לא נפגע – כך ניצלו מאות אנשים.

הוא היה יהודי ארץ ישראלי של מעלה מובהק בכל רמ"ח אבריו. באחת משנות השמיטה הייתה בצורת קשה, וייבאו תבואה מחוץ לארץ כדי להשיג קמח. ה"בת עין" סירב לאכול מהתבואה הזאת, והטעים זאת כך: אם תבואה מחוץ לארץ היא אופציה מעשית וראויה בשרשית. מדוע התורה שואלת "וכי תאמרו מה ואכל רשעה השמיטה"?

למה התורה לא מציעה להביא תבואה מחוץ לארץ? כנראה התורה לא רוצה בזה. היא רוצה שנסתדר עם הברכה של פירות הארץ.²¹

ועל כן הזכות הגדולה בשנת השמיטה היא לזכור שלארץ המיוחדת והקדושה הזו יש בורא.

אפשר להשתדל לקראת שמיטה הבאה ששבת הארץ תישמר כמה שיותר. זה תהליך ארוך והדרגתי, אבל כאשר עוד ועוד חקלאים ומגדלים ישמרו שביעית לאחר הערכות ראויה לקראת השמיטה נזכה גם לראות כיצד רבש"ע מקיים "וציויתי את ברכתי" גם בדורנו, עינינו הרואות.

הגמרא אומרת שאם ישראל משמרים שתי שבתות מיד נגאלין, כמו שנאמר "כה אמר ה' לסריסים אשר שמרו שבתותי ומחזיקים בבריתי וכו'"²². אומר הרד"ק²³, בשם אביו, מה הם שתי השבתות שישראל משמרים? אין הכוונה שבת אחת ועוד שבת שאחריה, אלא שבת בראשית, כלומר שבת בשבוע, ושבת הארץ. אם זוכים ישראל לשמור את שתיהן, ששבת היא עדות שה' מנהל את הזמן ושבת הארץ היא עדות שרבש"ע הוא אדוני הארץ – מיד נגאלין.

אם נתכונן כראוי, אז בשבת הארץ הבאה בעוד שש שנים נזכה גם לאכול מפריה, גם לשבוע מטובה, וגם לראות איך רבש"ע מביא ברכה וגאולה לארץ, במיוחד בימים אלה בהם צריך רחמים רבים על הארץ, כדי שמנהיגנו לא יעשו טעויות בעקבות לחצים של הגויים, שעליהם נאמר "חסד לאומים חטאת". כשיהודים מקבלים על עצמם להיות נאמנים לאלוקי ישראל שנתן לנו ארץ חמדה, ממילא רבש"ע מרחם על הארץ. יהי רצון שנוזכה שיקויים בנו "ונטעתים על אדמתם" ונראה עין בעין בשוב ה' ציון.

²¹ ספר מאמר מרדכי עמוד רמד.

²² שבת קיח עמוד ב.

²³ רד"ק על ישעיהו נו, ד.